

УДК 342.734

Бабкова Тетяна Вікторівна,
здобувач
Харківського національного університету
внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

У статті проаналізовано різні точки зору щодо визначення поняття соціальних прав. Запропоновано авторське визначення соціальних прав людини і громадянина в Україні. Досліджено види соціальних прав, передбачених Конституцією України. Зроблено висновок про структуроутворюючий характер таких соціальних прав, як право на працю, право на соціальний захист та право на достатній життєвий рівень.

Ключові слова: соціальні права людини і громадянина в Україні, види соціальних прав, право на працю, право на соціальний захист, право на достатній життєвий рівень.

Постановка проблеми. У процесі розбудови та функціонування України як соціальної держави діяльність якої спрямована на утворення умов, що забезпечують життя та вільний розвиток людини, актуальним постає питання аналізу тих прав людини і громадянина, реалізація яких не можлива без активної участі держави в їх забезпеченні – соціальних прав. При цьому особливої важливості набуває вирішення питання визначення поняття та систематизації цієї групи прав, оскільки проголошення забезпечення державою соціальних прав людини практично унеможливується у разі, якщо не існує чіткого розуміння того, які саме права належать до цієї групи та який взаємозв'язок між ними існує.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслюючи ступінь наукової розробленості зазначеної проблеми, слід зауважити, що дослідженню категорії соціальних прав людини і громадянина українські вчені приділяють значну увагу. Зокрема, цієї проблеми в своїх працях торкалися П. Рабінович, розглядаючи поняття та зміст соціальних прав; О. Скрипник та О. Пушкіна аналізуючи місце соціальних прав в системі прав і свобод людини та громадянина в Україні; С. Верланів, досліджуючи впровадження європейських стандартів щодо економічних і соціальних прав і свобод людини в юридичну практику України. Однак поза увагою цих та інших науковців залишилося визначення поняття та аналіз видів соціальних прав людини і громадянина в Україні. У зв'язку з цим метою нашого дослідження є визначення поняття соціальних прав та з'ясування які саме права можна віднести до цієї категорії.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення основних методологічних підходів поняття соціальних прав.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній енциклопедичній літературі під соціальними правами розуміють «сукупність конституційних прав людини (або лише громадян конкретної держави), що надають їй можливість претендувати на отримання від держави певних матеріальних благ» [2, с. 708]. У Великому

енциклопедичному юридичному словнику соціальні права визначені як громадські права у соціальній сфері, що полягають у можливості набуття соціальних благ, володінні, користуванні й розпорядженні ними та їх захисту або вчиненні певних дій у цій сфері [3, с. 829].

У вітчизняній правовій науці існують наступні погляди щодо визначення поняття «соціальні права». Так, О. Скрипнюк вважає, що соціальні права і свободи – це встановлені Конституцією та законами України правила цілеспрямованої поведінки або діяльності людей, спрямованої на задоволення власних соціальних потреб [18, с. 9]. Як зазначає С. Верланів, соціальні права людини – це можливості здобувати засоби для існування, отримуючи такі засоби зі соціальних джерел через соціальне утримування (аліментування) [4, с. 39]. П. Рабінович визначає соціальні права як можливості людини реалізувати свої здібності, здобувати засоби для існування, беручи участь у виробництві матеріальних та інших благ [17, с. 12]. Соціальні права особи також розуміють як погоджені і визнані міжнародною спільнотою в цілому, закріплені в законодавстві більшості сучасних держав мінімальні правові норми – стандарти прав людини у соціальній сфері, що передбачають такі умови життя, які дозволяють кожному вільно підтримувати і розвивати людську сутність [1].

Схожу думку щодо визначення поняття соціальних прав мають й зарубіжні науковці. Так, французький правознавець Н. Дельпере зазначає, що «соціальним є права, які встановлюються з тим, щоб забезпечити кожному безпечне існування. Ці права мають дозволяти кожному таке існування, яке характеризується можливістю самовираження і виключає усунення з суспільного життя. Вони спрямовані на забезпечення свобод, рівності та гідності людської особистості, якими б не були економічні та соціальні умови, вік та стан здоров'я громадянина» [6, с. 35].

Враховуючи вищезазначені думки щодо визначення поняття соціальних прав, на нашу думку під *соціальними правами людини і громадянина в Україні слід розуміти як закріплені конституцією і законами України, обумовлені відповідним рівнем суспільного розвитку та такі, що характеризують державу як соціальну, можливості людини та громадянина власними силами здобувати собі засоби для існування або отримувати такі засоби із соціальних джерел.*

Не менш значливим ніж визначення поняття соціальних прав є питання щодо їх систематизації та співвідношення з іншими правами і свободами людини і громадянина. Адже вкрай важливо мати уявлення не тільки про загальну кількість цих прав, а й про те, які з них слід відносити до базових соціальних прав, а які з них реалізуються як наслідок забезпечення вищезазначених.

Аналізуючи, які саме права людини і громадянина можна віднести до соціальних, перш за все слід звернутися до норм міжнародного права. Так, досліджуючи положення Міжнародного пакту про соціальні, економічні і культурні права можна виділити такі соціальні права людини і громадянина, як:

право на працю (ст. 6); право на справедливі та сприятливі умови праці (ст. 7); право на створення і участь у професійних спілках та страйки (ст. 8); право на соціальне забезпечення; право захисту материнства й дитинства (ч. ч. 2, 3 ст. 10); право на достатній життєвий рівень (ст. 11); право на охорону здоров'я (ст. 12) [15].

Звернення до Європейської соціальної хартії (переглянутої) дозволяє нам виділити наступні соціальні права: право на працю (ст. 1); право на справедливі умови праці (ст. 2); право на безпечні та здорові умови праці (ст. 3); право на справедливую винагороду (ст. 4); право на створення організацій (ст. 5); право на укладання колективних договорів (ст. 6);

право дітей та підлітків на захист (ст. 7); право працюючих жінок на охорону материнства (ст. 8); право на професійну орієнтацію (ст. 9); право на професійну підготовку (ст. 10); право на охорону здоров'я (ст. 11); право на соціальне забезпечення (ст. 12); право на соціальну та медичну допомогу (ст. 13); право на користування послугами соціальних служб (ст. 14); право інвалідів на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства (ст. 15); право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист (ст. 16); право дітей та підлітків на соціальний, правовий та економічний захист (ст. 17); право на захист від бідності та соціального відчуження (ст. 30); право на житло (ст. 31).

Крім того, Європейська соціальна хартія (переглянута) передбачає широкий перелік соціальних прав, що є похідними від права на труд, зокрема: право трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу (ст. 19); право на рівні можливості та рівне ставлення у вирішенні питань щодо працевлаштування та професії без дискримінації за ознакою статі (ст. 20); право працівників на інформацію та консультації (ст. 21); право брати участь у визначенні та поліпшенні умов праці та виробничого середовища (ст. 22); право на захист у випадках звільнення (ст. 24); право працівників на захист їхніх прав у разі банкрутства їхнього роботодавця (ст. 25); право на гідне ставлення на роботі (ст. 26); право працівників із сімейними обов'язками на рівні можливості та рівне ставлення до них (ст. 27); право представників працівників на захист на підприємстві та умови, які мають створюватися для них (ст. 28); право на інформацію та консультації під час колективного звільнення (ст. 29) [7]. Всього Європейська соціальна хартія (переглянута) у частині I закріплює 31 соціальне право людини, а у частині II конкретизує ці права і містить зобов'язання держав щодо їх гарантування, таким чином, являючись найбільш широким каталогом соціальних прав, що встановлений на рівні міжнародного договору регіонального рівня.

Для визначення переліку соціальних прав доцільно звернутися до конституційного досвіду зарубіжних країн та нашої держави. Специфіка закріплення цієї категорії прав людини і громадянина в деяких зарубіжних конституціях полягає в тому, що ці права текстуально закріплюються у межах однієї й тієї ж структурної частині основного закону разом з особистими, політичними, економічними, культурними правами (конституції Болгарії, Польщі, Російської Федерації, Франції та ін.), в інших, навпаки ця група прав відмежовується (конституції Італії, Іспанії, Португалії, Туреччини та ін.).

Так, в главі 2 Конституції Російської Федерації закріплюються такі соціальні права, як: право на працю, винагороду за працю та відпочинок (ст. 37); право на захист материнства та дитинства (ст. 38); право на соціальне забезпечення (ст. 39); право на житло (ст. 40); право на охорону здоров'я та медичну допомогу (ст. 41) [12]. В Розділі 2 Конституції Польської Республіки, який має назву «Свободи, права та обов'язки людини і громадянина», закріплюється наступний перелік соціальних прав і свобод: право на працю (ст. 65); право на безпечні гігієнічні умови праці та відпочинок (ст. 66); право на соціальне забезпечення у випадку непрацездатності та після досягнення пенсійного віку (ст. 67); право на охорону здоров'я (ст. 68) [10].

В іншій групі конституцій структурно група соціальних прав відмежовується від усіх інших. Так, цікавим прикладом є Конституція Португалії, Розділ третій якої має назву «Соціально-економічні права та обов'язки, обов'язки в області культури і складається з трьох глав: а) економічні права та обов'язки; б) соціальні права та обов'язки; в) права та обов'язки в області культури. До переліку соціальних прав Конституція Португалії відносить: право на соціальне забезпечення та солідарність (ст. 63); право на охорону здоров'я (ст. 64); право на житло (ст. 65); право на гідні умови життя (ст. 66); права щодо

захисту сім'ї (ст. 67); права щодо захисту батьківства та материнства (ст. 68); права на захист дитинства та молоді (ст. 69, ст. 70); права інвалідів (ст. 71) та права осіб похилого віку (ст. 72) [11].

Схожий спосіб закріплення соціальних прав і свобод ми можемо спостерігати в Конституціях Італії та Туреччини. Так, Глава II Частини I Конституції Італії має назву «Етико-соціальні відносини» та містить наступний перелік соціальних прав: права сім'ї, материнства (ст. 29, ст. 31); права дитини (ст. 30); право на охорону здоров'я (ст. 32) [9]. Щодо Конституції Туреччини, то у Розділі 3 Частини 2 Основного Закону виокремлені такі соціальні права, як: право на захист сім'ї, материнства та дитинства (ст. 41); право та обов'язок працювати, право на належні умови праці і відпочинок, право на створення професійних спілок, право на страйк і локаут, на належний рівень заробітної платні (ст. ст. 49-55); право на охорону здоров'я (ст. 56); право на житло (ст. 57); право на захист молоді (ст. 58); право на соціальне забезпечення (ст. ст. 60-61) [13].

Система соціальних прав, закріплена в Конституції України подається в Основному Законі після економічних прав і складається з наступних прав:

- право на працю (ст. 43): «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується... Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом»;

- право на страйк (ст. 44): «Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів... Ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку. Заборона страйку можлива лише на підставі закону»;

- право на відпочинок (ст. 45): «Кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки...»;

- право на соціальний захист (ст. 46): «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом...»;

- право на житло (ст. 47): «Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду... Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду»;

- право на достатній життєвий рівень (ст. 48): «Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло»;

- право на охорону здоров'я (ст. 49): «Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування...»;

- охорона сім'ї, дитинства, материнства і батьківства (ч. 3 ст. 51, ч. 3 ст. 52): «Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою», «Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу» [14].

Різні підходи щодо визначення системи соціальних прав можна зустріти в доктринальних джерелах. Так, у науці трудового права деякі з авторів виділяють такі

соціальні права: права у сфері праці; комплексні права (у сфері праці та в інших сферах суспільних відносин); права у сфері соціального забезпечення; права у сфері охорони здоров'я; права у сфері житлового права [19, с. 25-35]. На думку відомого вітчизняного науковця О. Скрипнюка, який займався проблематикою соціальних прав та соціального законодавства, система соціальних прав включає в себе: право на працю, право на страйк, право на відпочинок, право на соціальний захист, право на житло, право на достатній життєвий рівень, право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [1, с. 9-10.]. Як вважає М. Малишко, до групи соціальних прав людини і громадянина слід відносити: право на працю, право на страйк, право на відпочинок, право на достатній життєвий рівень, право на соціальний захист та соціальне забезпечення, право на належні, здорові та безпечні умови праці, право на житло, право на охорону здоров'я і медичну допомогу та медичне страхування, право на сприятливе навколишнє середовище [8, с. 139-142]. О. Фрицький вважає, що соціальні права включають у себе лише право на соціальний захист, право на житло, право на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування та право на безпечне життя і здорове довкілля. Тоді як право на працю і пов'язані з ним права мають бути віднесеними до економічних прав [20, с. 168-169].

В зарубіжних доктринальних джерелах можемо зустріти наступні точки зору щодо віднесення окремих прав до категорії соціальних. Так, російський дослідник прав і свобод людини і громадянина Л. Д. Воеводін зазначає, що групу соціальних прав складають такі права, як: право кожного вільно розпоряджатися своїми здібностями до праці, вибирати рід діяльності і професію; право на захист від безробіття; право на відпочинок; право на соціальне забезпечення; право на охорону здоров'я та медичну допомогу; право на сприятливе навколишнє середовище [5, с. 214]. На думку А. Шайо, «список соціальних прав об'ємний і має невизначений характер. Деякі з цих прав стосуються задоволення базових потреб (прав на питну воду і санітарію, їжу і дах над головою), інші стосуються певного рівня страхування на випадок виникнення труднощів і недоліків (пенсія за віком, оплачувана відпустка по догляду за дитиною). Деякі з соціальних прав передбачають страхування від нещасних випадків. Соціальні права також включають елементи, пов'язані з особливим статусом, такі як захист материнства і дитинства. Нарешті, соціальні права стосуються доступу до загальних послуг. Одним з таких прав є право на освіту» [22, с. 39-40].

Досліджуючи соціальні права людини і громадянина в Республіці Казахстан, Ж. А. Хамзина, називає такі права, як: право на соціальне забезпечення, право на житло, право на безоплатну освіту та на охорону здоров'я. При цьому, як зазначає автор, право на безкоштовну освіту можна віднести і до культурних прав, які передбачають доступ до культурних цінностей, оскільки мова йде про духовні блага. Однак освіта тісно пов'язана з матеріальною стороною життя, визначаючи можливості працевлаштування, отримання доходу. Освіта – це духовне благо, але яке значною мірою визначає можливість доступу до матеріальних благ, тому право на освіту можна з упевненістю віднести до соціальних прав людини» [16].

Таким чином, й у доктринальних джерелах існують різні підходи щодо визначення групи соціальних прав людини і громадянина. При цьому відмінності в переліку цих прав переважно пов'язані з визначенням приналежності таких трьох прав, як право на освіту, право на здорове навколишнє середовище та право на працю до групи соціальних. Але якщо серед конституційних прав людини і громадянина виділяти такі групи прав, як

екологічні і культурні, то право на здорове навколишнє середовище та право на освіту слід віднести саме до цих категорій прав.

Щодо проблематики віднесення до системи соціальних прав права на працю та пов'язаних з ним прав, то як доречно зазначає з цього приводу О. Пушкіна, ця проблема має три способи вирішення: а) включення права на працю до групи економічних прав людини; б) включення права на працю до групи соціальних прав; в) виділення права на працю в окрему категорію або групу прав людини. Останній спосіб розв'язання цієї проблеми на думку автора, і з ним можна цілком погодитися, є неприйнятним, оскільки насправді він її не так розв'язує, як уникає. Адже, власне, в його основі лежить тенденція до вирішення будь-яких проблемних питань визначення груп прав людини і громадянина через введення нових груп прав, що утворюватимуться на основі всіх тих прав, щодо яких виникатимуть труднощі з класифікацією [16, с. 197].

Таким чином, характеризуючи систему соціальних прав людини і громадянина слід визначитися, чи вважати право на працю та пов'язані з ним права до цієї категорії прав, чи розглядати його як одне з економічних прав. На користь твердження, що право на труд та пов'язані з ним права відносяться до соціальних прав говорить той факт, що це право за своїм змістом, є таким, що дозволяє інтегрувати людину насамперед у сферу соціальних відносин та надати їй можливість на гідне існування шляхом отримання відповідної винагороди за здійснену нею працю [16, с. 197]. Крім того, згідно зі змістом ч. ч. 1, 2 ст. 43 Конституції України право на працю включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання відповідно до суспільних потреб. Тобто праця виступає засобом, що забезпечує можливість одержувати кошти на життя, а право на працю є соціальним правом. У такому випадку право на працю та похідні від нього права за своєю природою є такими, що пов'язано з існуванням людини саме в соціальному середовищі.

Висновки. Таким чином, окреслюючи систему соціальних прав людини і громадянина в Україні, можна сказати, що відповідно до Конституції України до таких прав відносять: право на працю, право на належні, безпечні і здорові умови праці, право на заробітну плату, право на страйк, право на відпочинок, право на соціальний захист, право на житло, право на достатній життєвий рівень, право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Право на працю, право на соціальний захист та право на достатній життєвий рівень є так званими ключовими, структуроутворюючими соціальними правами, довкола яких утворюється власна специфічна підгрупа соціальних прав. Так, право на працю включає такі складові права як: право на належні, безпечні і здорові умови праці, право на заробітну плату, право на страйк, право на відпочинок. Право на соціальний захист набуває своєї конкретизації через його відображення в таких правах, як право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом та реалізується насамперед через систему соціального страхування та забезпечення відшкодування соціальних ризиків. Таке ключове соціальне право, як право на достатній життєвий рівень тісно пов'язано з такими соціальними правами, як право на житло, право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Список використаних джерел

1. Андріїв В. М. Місце соціальних прав у системі соціальних прав людини / В. М. Андріїв // Захист соціально-економічних та соціальних прав людини: міжнародне законодавство та досвід України : Матеріали науково-практ. конф. (Київ 12 березня 2004 р.) – К., 2004. – Ч. 2. – С. 7–10.
2. Большой юридический словарь / под ред. проф. А. Я. Сухарева. – М. : Инфра-М, 2007. – 858 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007. – 992 с.
4. Верланов С. О. Економічні і соціальні права людини: європейські стандарти та їх впровадження в юридичну практику України (загальнотеоретичне дослідження) / С. О. Верланов. – Львів : Край, 2009. – 196 с.
5. Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России : учебное пособие / Л. Д. Воеводин. – М. : ИНФРА-М–НОРМА, 1997. – 304 с.
6. Дельпере Н. Защита прав и свобод граждан преклонного возраста / перевод с француз. Л. М. Интина / Н. Дельпере. – М. : Деловая книга, 1993. – 277 с.
7. Європейська соціальна хартія (переглянута) : від 3 травня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062
8. Конституційне право України / за ред. в. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодики. – К. : Український центр правничих студій, 1999. – 376 с.
9. Конституція Італійської Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uznal.org/constitution.php?text=Italy&language=r>.
10. Конституція Польської Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uznal.org/constitution.php?text=Poland&language=r>.
11. Конституція Португалії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uznal.org/constitution.php?country=Portugal&constitution=97&language=r>
12. Конституція Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uznal.org/constitution.php?text=Russia&language=r>.
13. Конституція Турецької Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/asambleya/constitutions.php>.
14. Конституція України : від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
15. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
16. Пушкіна О. В. Система прав і свобод людини та громадянина в Україні: теоретичні і практичні аспекти забезпечення / О. В. Пушкіна. – К. : Логос, 2006. – 416 с.
17. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник / П. М. Рабінович. – Х. : Консум, 2002. – 160 с.
18. Скрипнюк О. Права та свободи людини в конституційній системі України / О. Скрипнюк // Публічне право. – № 1. – 2012. – С. 6–13.
19. Феськов М. М. Трудове законодавство України і Європейська соціальна хартія (переглянута) : питання адаптації : монографія / М. М. Феськов. – К. : Знання, 2005. – 276 с.
20. Фрицький О. Ф. Конституційне право України. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 536 с.
21. Хамзина Ж. А. Социальные права человека и гражданина в Республике Казахстан / Ж. А. Хамзина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/11._NPRT_2007/Pravo/22201.doc.htm.

22. Шайо А. Возможности конституционного контроля в сфере социальных прав / А. Шайо // Сравнительное конституционное обозрение. – 2007. – № 4 (61). – С. 39–40.

Бабкова Т. В. Понятие и виды социальных прав и свобод человека и гражданина

В статье проанализированы различные точки зрения относительно определения понятия социальных прав. Предложено авторское определение социальных прав человека и гражданина в Украине. Исследованы виды социальных прав, предусмотренных Конституцией Украины. Сделан вывод о структурообразующий характер таких социальных прав, как право на труд, право на социальную защиту и право на достаточный жизненный уровень.

Ключевые слова: социальные права человека и гражданина в Украине, виды социальных пра, право на труд, право на социальную защиту, право на достаточный жизненный уровень.

Babkova T. V. Concept and types of social rights and freedoms and civil rights

The article analyzes the different points of view on the definition of social rights. An author's definition of social rights and civil rights in Ukraine. Investigated types of social rights under the Constitution of Ukraine. The conclusion about the structure-forming nature of the social rights such as the right to work, the right to social security and the right to an adequate standard of living.

Key words: social rights and civil rights in Ukraine, types of social rights, the right to work, the right to social security, the right to an adequate standard of living.

